

Hubay Miklósról emlékezve

A Farkasréti temetőben tavaly májusban vettünk búcsút Hubay Miklóstól (Nagyvárad, 1918 – Budapest, 2011). A katolikus egyházi szertartás keretében több értő és baráti méltatás hangzott el a drámaíró, műfordító, esszéista, forgatókönyvíró, egyetemi tanár életművéről. Ezeket hallgatva felidéztem találkozásainkat Rómában (a „Triznya kocsmában”) és itthon; baráti eszmecsereinket magyar és francia írókról, költőkről, műfordítási problémákról.

Két dedikált Napló-kötetét őrzöm. A *Napló nélkül* (1978) dedikációját idézem: „Szabó Ferencnek, baráti szeretettel, a Triznya kocsmában együttléteink emlékére, Róma, 1979, augusztus.”. A *Végtelen napjaim* (1996) naplójegyzeteket pedig így ajánlotta: „Szabó Ferinek Budán és szinte Rómában, szeretettel, tisztelettel, 96. jún. 6.”.

Kevéssel e dátum után, 1996. Nagyboldogasszony napján, Tokajban vettem át Hubay Miklóstól, aki akkor a Magyar PEN Club elnöke volt, az Illyés Gyula-díjat, amely a Magyar PEN Club és a párizsi Société des Gens de Lettres közös kitüntetése volt. E két intézmény – olvasható a Dísz-oklevélen – „összehangolt tevékenységük keretében az Illyés Gyula-Díj ez évi kitüntetettje Szabó Ferenc S.J., költő és filozófus, aki a magyarországi olvasóközönségtől távol, hazai visszhangra nem is számítva, évtizedeken át folytatta bámulatosan gazdag írói munkásságát, amelyben kiemelt helyet foglalnak el a XX. századi nagy francia költők és ihletett teológusok fordításai és elmélyült kritikai ismertetésük.”.

A temetési szertartás során, Miklós hosszú és tekervényes életútjának és drámaírói munkásságának méltatásakor többen megjegyezték, hogy Madách művének elmélyült elemzése, *Az ember tragédiája* tanulmányozása szinte egész életén keresztül egyik állandó intellektuális foglalkozása – élvezete – volt. A *Napló nélkül* központi része: „A Tragédia margójára” (267-322) valóságos történelem- és létfilozófia. A *Tragédiát* elemző, értelmező naplójegyzetekben Miklós kifejezte saját világnézetét is. A tulajdonképpeni naplójegyzetek mellett (amelyekből nem hiányzik a szenvedés, a sértettség, a szorongás, szerelmi nyomorúság), egy másik síkon, a „gyémántkösörűs” villogó reflexiói, mély eszmélődései olvashatók. Ilyenek a *Tragédia* margójára írt jegyzetek. Megjegyzem a Madách művét újabban megcsonkító értelmezések-színrevitelek szerzői tanulhatnak a drámaíró Hubay értelmezéséből! De engem most a naplójegyzetek áttételes vallomásai, filozófiája és teológiája ragadtak meg. A *Tragédia* színeit újra meg újra átélő drámaíró, az emberiség álomban látott és valódi történetét egybevetve, a különböző értelmezéseket megrostálja: optimizmus–pesszimizmus, Isten jelenléte–távolléte, Isten és vetélytársa: Lucifer, a Rossz problémája, a teremtés és a történelem célja, értelme, első és második ősbűn, emberi jövő stb. Ilyen témákat feszegetnek a tömör jegyzetek.

Ádám mindig bukik. „A történelmi színek legutolsójában történik valami rendkívüli: Ádám, megundorodva a nőtől, visszariad a szerelmi aktustól. Az az Ádám, akinek minden eddigi történelmi kalandja egyúttal szerelmi kaland is volt. (...) Ádám, akinek ágyékából fakad az emberi faj, nőgyűlölettel a szívében ébred fel az álmából. Ez volt a közvetlen *drámai* előzménye, indítéka annak, hogy Ádám nem akar utódot, hogy nem akarja az emberiséget.” (304). Hubay eszmélődéseiben gyakran visszatér az utolsó, tizenötök színhez. Itt az álmából felébredő Ádám a lenni vagy nem lenni, a lét és a semmi kérdéseivel viaskodik, mint az egzisztencialista filozófusokat (Sartre, Camus) ismerő, fordító Hubay. „Ádám nemcsak a jövő álmai közül tápázkodott fel, amikor 'álomittasan' – mint Madách az instrukcióban írja – kibújik a kunyhóból és felmegy a sziklára, hogy a kábaságnak és a luciditásnak ebben a pillanatában felismerje az egyetlen logikus és férfias lépést: *a semmibe-kilépést* – hanem Ádám (ez lényeges) Éva mellől kelt most fel, tehát azok a soha beteljesülni nem tudó történelmi álmok, az egyiptomi színtől az eszkimó szíinig, amelyekben (ez is

nagyon lényeges) Ádám Évát mindig ölelni akarta, de soha nem jutott el a beteljesült szerelemig. (...) Hát igen, Ádám akkor lépne bele a fekete semmibe, amikor nincs többé kedve – így mondja – a ’hiú enyvelgéshez’. Ebben a pillanatban egy ’frigid’ férfi áll a sziklán.” (309-310).

Mélyreható meglátás: „Az Isten tragédiája. Ádám útja, álma, ébredése, öngyilkossági kísérlete, az Isten számára még megrázóbb kell hogy legyen, mint az ember számára. Hiszen egy apa számára a gyermekei életének abszurditása, értelmetlensége, végessége a halálban: megrendítőbb, mint a gyermekek számára.” (310).

Sokat kommentálták a *Tragédia* végén felhangzó isteni biztatást: „*Ember küzdj!*” Miután Ádám végignézteküzdött nehéz álmaiban az emberiség történetét, és kétségbeesik, „mit ér ez a szó?” – veti fel a kérdést Hubay. Amikor e szó elhangzik, „nemcsak a történelmi álmok vége, hanem a reális történelem kezdete”. Újrakezdődik a világtörténelem. „Így még iszonyúbb lesz az ember tragédiája.” Amikor belátja, „hogyan lehet megakadályozni, még öngyilkosság árán sem, hogy az emberfaj, ez a sárkányfog-vetemény elkezdje oly céltalan sarjadását – Ádám leroskad. De az Úr parancsára a földre roskadt Ádám „fel fog emelkedni, és el fog indulni...” (311-312). Hubay még tovább eszmélődik a kezdődő történelem értelméről, a várható emberi jövőről. Megjegyzi: „Isteni optimizmus kell az Úr utolsó szavaihoz. Biztatni Ádámot... Csak rajta! Ember küzdj! Honnan veszi az Isten ezt az optimizmust?” Talán Ádámtól, vagy Lucifertől, aki Isten ellenlábas, és Isten lejáratását célozta. (316-17).

Hubay a fiatal Camus „abszurd emberénél”, Sziszüphosz mítoszánaál köt ki. „Mert Ádám a sziklán: az abszurd ember.” (321). És ehhez kapcsolódik pár lappal előbbi jegyzete (317): „*Camus és Dosztojevszkij*. Vajon nem találó-e Madáchra is, mint kortársára, Dosztojevszkijre, Camus szemrehányása? – melyet Pilinszky János idéz (idézi, hogy cáfolhassa), ilyenformán: ’Albert Camus... szemére veti Dosztojevszkijnek, hogy fölismerve a világ abszurditását, mégse írt abszurd regényt, hanem a hit vigaszába menekült. Csakhogy a világ abszurditásának a fölismerésén túl – és épp a menekvés irányában – van egy még következetesebb, ha úgy tetszik, még abszurdabb lépés, s ez a világ képtelenségének a vállalása.’ (Pilinszky: *Ars poetica helyett*. Nagyvárosi ikonok.)”.

Miklós barátom világnézetét nem firtatom tovább. De a *Tragédia* végkifejletének értelmezéséhez egy (teológiai) megjegyzést teszek, amit sokan figyelmen kívül hagynak. Éva bejelentése miatt „biztosítva már a jövő”: „Anyának érzem, oh Ádám, magam.”. Éva további szavai pedig a keresztény hit tanítására, az ún. ősevangéliumra (Ter 3, 14-15) utalnak:

„Ha úgy akarja Isten, majd fogamzik
Más a nyomorban, aki eltörüli.
Testvériséget hozván a világra.”

Az Úr megátkozta a kígyót (Sátánt), ellenségeskedést vet közéje és az asszony ivadéka közé, aki majd (Ő a megígért Messiás) eltörjé fejét. Az egyházatyák értelmezése szerint a kígyót tipró Asszony Mária, illetve Fia, Krisztus, az új Ádám, aki helyreállítja a jónak teremtett és a bűnnel elrontott teremtést. Szent Pál (Róm 5, 12-19) majd kidolgozza az Ádám és Krisztus párhuzamát, a paradicsomi bűnbeesés és a Krisztus által hozott kegyelem ellentétét: ahol eláradt a bűn, túláradt a kegyelem! Isten újjáteremti a világot, az emberi történelem vége, beteljesedése a feltámadás lesz (1Kor 15). Ez a hit a keresztény reménység alapja.

Németh János – „fazekas” mester

Németh János „fazekas” mester 80. születésnapom alkalmával dedikálta csodaszép albumát (*Németh János. Vitrin Művészeti Kiadó, 2010*), amely kerámiaszobrok, reliefek, plasztikák művészi „kiállítása” – barátok, művészek, írók értő tanulmányaival. Zalai köszöntésemet a Pannon Tükör szerkesztősége szervezte meg. Nagy öröm volt a találkozás a Mesterrel, pazar kiállítótermének megtekintése. A dedikáció így szól: „Szabó Ferencnek, poétának, volt Zrinyiben diáktársamnak, akit Isten éltesse! Zeg. 2011. febr. 3. Sok szeretettel: Németh János „fazekas” mester.” – A mai *Zrinyi*, a 40-es években, amikor ott diák és népi kollégista voltam, *Deák* Ferenc Gimnázium volt. Mióta 36 évi távollét után 1992-ben végleg hazatértem, szívesen ellátogatok szűkebb hazámba, jobban megismerem és megcsodálom a volt Pannóniát, dombos Zalát. „Göcseji magyar mediterrán lettem” – írtam egyik versemben. Most boldogan ismerkedem Kálócfa, Irsapuszta, Nagyhegy, Zalalövő és Zalaegerszeg vidékével, rokonok, régi barátok és ismerősök leszármazottaival. Meg az Alma Materrel. Autózva is, meg lapozgatva a *Zala varázsa* c. pazar fényképalbumot, amelyet 2008. május 16-án a Zrinyi Miklós Gimnázium tanáraitól és diákjaitól kaptam, amikor előadásaink keretében találkoztunk. (Egyébként 80. születésnapomon is tartottam a lelkes gimnazistáknak előadást „József Attila Istene” címmel, ők pedig verseimből adtak elő.)

De most ez a jegyzetem *Németh János művészetéről* szól. Szemlélem alkotásait, olvasgatom a méltatásokat. Most saját benyomásaimat írom le. „Én agyagból formáltam betűimet. Ha megismerik, azok szavakká és mondatokká épülnek össze” – vallja a Mester. Hosszú teológiai és irodalmi pályafutásom során az „értelmezés” (hermeneutika) volt fő feladatomban: a Biblia exegézise, teológiai, valamint írói és költői művek értelmezése. De itt agyagba formált jelekről, szimbólumokról, „betűkről” van szó. A Mester valamiképpen a megtestesült Ige mozdulatát követi: az értelmet, az ígét, eszmét nem szavakba, hanem az ősanagyba testesíti. A teremtő mozdulatot is követhetjük: ahogy a keramikus művész korongja megmunkálja a részleteket, majd összeáll a „teremtett” lény. Az intuíció, a látás akkor történik – H. Bergson meghatározása szerint –, amikor szemlélő, műélvező intellektuális rokonszenv révén egybeesik a teremtő mozdulattal, illetve azzal, ami a műalkotásban egyedül, megismételhetetlen. Képzletben a teremtő mozdulatot figyeltem, mint Muranóban valóságban az olvadt üveget fúvó-mintázó mester ügyeskedését, majd a merev üvegalkotásokat szemlélve.

Nem naturalizmus ez, akár tárgyak, állatok, vagy emberi alakok megmimálásáról van szó: a hasznossági tárgyakon, korsókon és kályhacsempéken túlhaladva, dinamikus domborművek, „csobogó” díszkút-építmények, ősi korokat idéző, támadó vadállatok, suhanó sellők, szökellő szarvasok: mind-mind csupa mozgás, életlendület (*élan vital*); a fakadó és feszülő életről beszélnek a duzzadó keblű aktok, lovagló lányok, a termékenység-istennőt idéző mitológiai alakok. Németh János művészetében – minden látszat ellenére – nem a túlzott naturalizmus érvényesül, hiszen mindig az eszme, a szellem kap kifejezést a görög vagy ősmagyar mítoszok, szentek, a bibliai alakok, történetek megjelenítésében: Ádám-Éva bűnbeesésétől Krisztus megváltó kereszthaláláig. Mert a szakrális is állandóan jelen van a hívő Mester alkotásaiban. A vallási ihletésű vaskos, rusztikus formák némileg a koraközépkori katedrálisok alakjait idézik. János leegyszerűsít, de alkotásai nem merevek, élnek. Például a zalaegerszegi főtemplomnak készült stációsorozatban élnek a „Keresztrefeszítés” alakjai: az ártatlan szenvedés (Krisztus) és a kínzó kegyetlenség (szeget és kalapácsot tartó hóhérok), és az alkotás egyben a krisztusi megváltás örök szimbóluma. Miként „Ádám és Éva” a férfi-nő kapcsolat idő és hely fölötti örök képe.

Németh János művészetét az ősök bölcsessége, a göcseji fazekas ősök mestersége ihlette, de ez a művészet túlnőtt a göcseji falvakon, egyetemes lett, mint a görög mitológia, vagy a Biblia által ihletett évezredek műalkotásai szerte a világon. A zalai fazekasságból kinőtt „határtalan művészet”, „modern ősiség” (Pogány Gábor) az egyetemes emberi kultúra, a világörökség része lett.